

Sokszínű nyelvhasználat ország- és világszerte a két- és többnyelvűség tükrében

ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella¹

Tudtuk, hogy csak Afrika területén 2035 nyelvet regisztráltak a kutatók és ebből 525 nyelvet csak Nigéria tudhat magáénak, amely a legtarkább összetételű állam? Az Egyesült Nemzetek Szervezete adatai alapján 249 országra jut 7000 nyelv a világban. Ezen adatok fényében természetes a két- és többnyelvűség kutatása, és mára már az is elmondható, hogy nem számít marginális kérdésnek e terület feltérképezése, és a két- vagy többnyelvű egyének attribútumainak, kódváltásainak és identitástudatának a kutatása. A tanulmány arra is választ ad, hogy mikortól érdemes egy nyelvet elsajátítani, valamint, hogy milyen pozitív kompetenciákkal rendelkezik egy kétnyelvű egyén, továbbá betekintést nyújt dióhéjban egy görög-magyar esettanulmány populációjának az identitástudatába is.

Kulcsszavak: *bilingvizmus, nyelvelsajátítás, görög-magyar esettanulmány, kódváltás, identitástudat*

Bevezetés

A migráció, a vegyes házasság, a szoros érintkezés más népcsoporttal, a *bevándorlás*,² a cseregyerekprogram, az elit kétnyelvűség, a vallás, a háború, a munkavállalás és a nyelvtanulás mind-mind hozzájárul a két- vagy többnyelvűség kialakulásához. Az *Európai Unióhoz való csatlakozás* óta még intenzívebben nő a kétnyelvű egyének száma. Mind a gazdasági, mind a kulturális életben egyre több külföldi keres Magyarországon boldogulási lehetőséget. A *megnyílt határok* a fiatalok számára tanulási és munkalehetőségeket kínálnak külföldön.

Csak az Egyesült Királyság területén több mint 100 kisebbségi nyelvet regisztráltak a kutatók, és függetlenül attól, hogy Ghánában és Nigériában egy államnyelv

¹ Ürmösné Simon Gabriella, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Idegennyelvi és Szaknyelvi Lektorátus, lektorátusvezető egyetemi docens.

Gabriella Ürmösné Simon, University of Public Service, Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Faculty of Law Enforcement, Associate Professor, Head of Department. E-mail: simon.gabriella@uni-nke.hu

² Az országot végleg elhagyó magyar tudósokkal és sportolókkal kapcsolatban megállapították, hogy azon személyek esetében, akik rendelkeztek megfelelő szintű nyelvtudással, jóval magasabb volt a kivándorlás aránya. Többségüknél nem beszélhetünk kétnyelvűségről, csupán egy olyan szintű nyelvtudásról, amely lehetővé tette a külföldi boldogulást. Mátyás Szabolcs: *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Debrecen, Mátyás Szabolcs és Társa, 2020. 532.

van, mégis a lakosság 90%-a több mint egy nyelvet beszél és használ rendszeresen.³ Pápua Új-Guineában 862 nyelvet tartanak számon, amelyből hivatalosan hármat ismernek el. Indonéziában 670, Tanzániában 132, Nigériában (*Afrique en miniature*) (Afrika kicsiben) 525, Kamerunban 279, Indiában 380, és Afrikában összesítve 2035 nyelvet regisztráltak a kutatók. Nigéria néprajzilag, antropológiailag, vallási, szociális, gazdasági és politikai szempontból is a legtarkább összetételű állam. A csendes-óceáni Vanuatuban 100 ezer emberre jut 108 őshonos nyelv. Belgium hivatalosan is háromnyelvű állam, ahol a francia, holland és a német nyelvet egyaránt használják, és a lakosoknak csupán a 15%-a kétnyelvű. Többnyelvűséget Braziliában, Kolumbiában és Paraguayban egyaránt tapasztalhatunk. Míg Ausztráliában a 18. században 500 törzsi nyelvet tartottak számon, napjainkban csupán 250 dokumentálódott. Dél-Afrikában Szomália kivételével az állam nyelve nem a honi nyelv, hanem az angol, francia, spanyol, olasz és a portugál.⁴ A nyelvi sokszínűség abban is megnyilvánul, hogy míg a Földön 7000 körülire becsülik a nyelvek számát, addig az ENSZ 249 országnevet sorol fel a világ országainak száma kapcsán.⁵

Noha a globalizációs folyamatok sokféleséget generálhatnak, ugyanakkor negatívan is hathatnak a nyelvi diverzitásra, mivel a kisebbségi nyelvek a nyelvi genocídium (nyelvhalál) részei is lehetnek, és kihalhatnak. A filogenetikai sokféleség strukturális sokféleséget is vonhat maga után, és olyan nyelvi használatokat is, mint a transzlingualizmus (a szociális tér befolyása a nyelvhasználatra), a polilingvalizmus (nyelvek egymás mellett élése), a transzglosszia (az angol nyelv, amely a „többi fölött áll”), a liminalitás (a társadalom és a benne élő kisebbségek átalakulása) és a metrolingualizmus (különböző etnikumok nyelvhasználata, közös városi környezetben).⁶

A Burgenland tartományban lévő, Pozsony melletti Kittsee-ben (magyar nevén Köpcsényben), amely az osztrák–szlovák–magyar hármashatáron fekszik, egy szuperdiverzív kommunikációs konstelláció jött létre. Kittsee-ben hagyományos többnyelvűség alakult ki a helyi német, a magyarországi magyar, a felvidéki magyar, a horvát őslakosok, a szlovák, a török, a szerb és a jiddis nyelvhasználat miatt, valamint itt a többnyelvű beszélő az integrált kommunikációs rendszert alkalmazza.⁷

Összességében, a Föld népességének több mint a fele kétnyelvű, vagy kétnyelvű környezetben él.⁸ Ezen adatok fényében nem csoda, hogy a két- és többnyelvűség kutatása egyre nagyobb népszerűségnek örvend, és korántsem számít anomáliának vagy marginális kérdésnek.⁹

³ Navracscs Judit: *A kétnyelvű gyermek*. Budapest, Corvina, 1999. 56.

⁴ Fodor István: *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest, Balassi, 2001. 248.

⁵ Borbély Anna: *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben*. Budapest, L'Harmattan, 2014. 38.

⁶ Földes Csaba: Nyelvi sokféleség: koncepciók és manifesztációk. In Bátyi Szilvia – Lengyel Zsolt (szerk.): *Bilingualism: Hungarian and non-Hungarian context. Studies in honor of Judit Navracscs*. Veszprém, Pannon Egyetem, 2020. 86.

⁷ Földes (2020): i. m.

⁸ François Grosjean: *Life with two languages. An introduction to bilingualism*. Cambridge MA, Harvard University Press, 1982. 102.

⁹ Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 58.

A kétnyelvűség diakrón vizsgálata

A *bilingvizmus* eredete már az ókorra visszanyúlik, amikor Quintilianus a retorika és az anyanyelv tökéletesítése mellett a korai kétnyelvűséget, Platón pedig a szókölcsonzést kutatta. Görög–latin kétnyelvű oktatással már ebben a korban is találkozhatunk, ahol a cél a balansz kétnyelvűség kialakítása volt. A 20. század elején különböző naplófeljegyzések, leíró szülői megfigyelések láttak napvilágot kétnyelvű gyermekekről. Az 1920-as évektől agyi folyamatokat vizsgáló klinikai eljárásokat alkalmaztak kutatók, továbbá afáziás betegeket is vizsgáltak a kétnyelvűség kutatására.¹⁰ Mégis a kétnyelvűségről mint sajátos elméleti és módszertani vizsgálati területről, csak az 1950-es évektől beszélhetünk. Az igazi áttörést 1953 hozta, amikor előtérbe került az interferencia fogalma, majd Haugen szintézise. Számos kutató, mint Weinreich és Schuchard, vizsgálta a két nyelv érintkezési problémáit és vetett fel kontaktológiai kérdéseket.¹¹ Egyre több kutató próbálta körvonalazni a kétnyelvűség koncepcióját. Bloomfield a két nyelv anyanyelvi szintű ismeretével, Diebold már minimális nyelvtudással is, Weinreich a két nyelv váltakozó használatával definiálta a kétnyelvűséget. Grosjean nem támogatta ezeket a nézeteket, mert hiányolta a nyelvtudás köztes ismeretének – anyanyelvi és minimális szint közötti – megjelenését. Az ő meglátása szerint, „kétnyelvűnek mondható az az ember, akinek a mindennapi életben szüksége van mind a két nyelvre, és ezeket rendszeresen használja”.¹² Kétnyelvűnek tekinthető a nyelvtanár is, aki a munkájaként a mindennapi életben használja a másik nyelvet, és olyan szintű a nyelvi kompetenciája, hogy a célnyelvi országban meg tud élni.¹³ Egyre több kérdés merült fel a kétnyelvűség, az oktatás, a politika, a társadalom, a neurolingvisztika, a kognitív nyelvészet, a geopolitika, a pszichológia, a szociológia, az antropológia és a nyelvpolitika kapcsolatát illetően, a mentális folyamatok kutatása során.

A 21. század kétnyelvűségi kutatásait tekintve, megtörtént a bilingvizmus intézményesülése, kialakult tematikai sokszínűsége, erősödtek a nyelvi jogi paradigmák, és egyre több nyelvcserevizsgálat történt. Megkezdődött a kétnyelvű *oktatási programok* hatékonyabb kivitelezése, a háromnyelvűség szisztematikus kutatása és a tudományterületek diszciplináris közeledése. A siket közösségek és a jelnyelvek kutatása fokozatosan a figyelem központjába került, továbbá az elméleti nyelvészet, a neurolingvisztika és további kognitív tudományos vizsgálatok is előtérbe kerültek.

¹⁰ Ürmösné Simon Gabriella: A bilingvizmus pszicho- és neurolingvisztikai aspektusai, határtudományai, és oktatáspolitikai szerepe. *Magyar Rendészet*, 14. (2014), 2. 117.

¹¹ Ürmösné Simon (2014): i. m.

¹² FrançLois Grosjean: Another view of bilingualism. In Richard J. Harris (szerk): *Cognitive processing in bilinguals*. Amsterdam, Elsevier, 1992. 51–62.

¹³ Navracsics Judit: *Egyéni kétnyelvűség*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2010. 31.

Mikortól érdemes nyelvet elsajátítani és tanulni?

Lenneberg¹⁴ az embriológia és az etológia szakterületéről vette át a „kritikus periódus” kifejezést, és használta a nyelvelsajátítás folyamatára, amely a személyiségfejlődésre is hatást gyakorol¹⁵. E meglátás szerint a gyermek 4 éves kora előtt, illetve a pubertás kor előtt tudja a második nyelvet a legjobban elsajátítani. Ennek a periódusnak a létezését olyan „vad gyermekek” tanulmányozásával támasztották alá, mint a fraumarki medvelány, Genie a vadgyermek (*feral child*) vagy a litvániai medvegyerek.¹⁶ Fontos tényező, hogy a gyermekek neuromuszkuláris képessége jobb, és fogékonyabb a nyelvelsajátításra. Természetesen a kritikus életkori szakaszban nagyon fontos az input, példa erre a „farkasgyerekek” későbbi szocializációja, vagy az említett kaliforniai Genie esete, aki 13 évet elsötétített, zárt szobában töltött, és a későbbi családjában sem haladta meg a 3-4 éves szintet.¹⁷ A kutatók szerint fontos, hogy a biológiai előfeltétel rendelkezésre álljon a perióduson belül, ellenkező esetben az adott tevékenység kivitelezésének színvonala a lehetséges szint alatt marad. A periódus kezdetén az érettség alacsony szintű, a végén pedig az alkalmazkodóképesség elvesztése miatt, és a neurofiziológiai (idegélettani) folyamatok topográfiai (elhelyezkedésbeli) kiterjedésére való tekintettel, az agyban új képződmények alakulnak ki, amelyek hátráltathatják a nyelvtanulást. Egyes kutatók az időablak, mások pedig a szenzitív periódus fogalmával körvonalazzák ezt az időszakot.¹⁸ Számos kutatás alátámasztotta, hogy a gyermekek olyan speciális motorikus képességekkel rendelkeznek a nyelvelsajátítás terén, amelyekkel a felnőttek már nem, például nagyobb nyelvi funkciós flexibilitás, biológiai tényezők, szociális és kulturális tényezők egyaránt. Ismeretes továbbá, hogy a fiatal tanulók jobban elsajátítják az anyanyelvi szintű kiejtést, mint az idősebbek. Az óvodáskori kétnyelvűség a metalingvisztikai fejlődés felgyorsulását eredményezi, mindazonáltal kifejezettebb lesz a gyermek nyelvi analízáló képessége is. Ez a képesség fontos szerepet fog játszani a majdani olvasás és írás elsajátításának folyamatában az absztrahálás, a dekódolás és a figyelem-összpontosítás terén egyaránt. Minél később kezdődik meg a második nyelv elsajátítása, annál nagyobb a különbség az agyi szerveződésben. Érdekes továbbá, hogy az agy fiatal korban plasztikus, dinamikusan változó szerv, amely a nyelvtanulással változtatható.¹⁹ Noha egy gyermek fogékonyabb a fonetikai rendszer elsajátítására, továbbá korán képessé válhat a fluens beszédre az egyes pszichológiai tényezők segítségével – játékosság, gátlások hiánya, mimika –, mégis a felnőttek javára írható az analogikus és a fejlettebb elemzőképesség. Mindezek tudatában elmondható, hogy a biztos kétnyelvűség kialakulása inkább pszichológiai, mint fiziológiai

¹⁴ Eric H. Lenneberg: *Biological Foundations of Language*. New York, John Wiley and Sons, 1967. 38.

¹⁵ Farkas Johanna: A kötődés szerepe és jelentősége a személyiségfejlődésben. *Határrendészeti Tanulmányok*, 14. (2017), 3. 113.

¹⁶ Farkas Johanna: A fejlődéslelektan alapvető kérdései. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2. (2018), 101.

¹⁷ Bartha (1999): i. m. 38.

¹⁸ John L. Locke: *The child's path to spoken language*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1993. 415.

¹⁹ Navracsics (2010): i. m. 102.

vagy biológiai tényezőktől függ. Vagyis a magatartás, a motiváció és a hajlandóság a másik nyelven beszélővel való azonosulásra a leginkább befolyásoló tényező.²⁰ Ha instrukcionált a nyelvtanulás, azaz intézményesített keretek között folyik, akkor a nyelvtanulás kezdeti szakaszában azok a gyerekek a sikeresek, akik korán kezdtek ismerkedni a második nyelvvel. Nagyobb sikerrel tanulnak azok a felnőttek, akiknek gyermekkorukból vannak nyelvtanulási tapasztalataik. Mindazonáltal, olvasni olyan eredményeket is, amelynél a pubertáskor után megkezdett második nyelv tanulása is akcentus nélküli nyelvtudást produkált. Volt már precedens arra is, hogy 12 éves kor után kezdtek el fiatalok nyelvet tanulni, és egyetemista korukra anyanyelvinek tekinthető lett a kiejtésük.²¹ A lexika elsajátítása terén kimutatták, hogy a felnőtt és a kamasz kezdők haladási tempója gyorsabb, mint a gyermekeké a szókincs terén, noha a természetes körülmények között folyó longitudinális megfigyelések arra világítottak rá, hogy minél korábban kezdi az egyén a nyelvtanulást, annál tökéletesebb lesz a nyelvtudása. A kései elsajátítás kapcsán a beszélő vagy természetes vagy mesterséges körülmények között sajátítja el a nyelvet. Az, hogy mennyire függ a nyelvsajátítás a személyes elszántságtól és kitartástól, azt az a példa szemlélteti, amely két amerikai nő arab nyelvtanulásáról számol be. Mindkettő nő egy időben kezdte el a nyelv elsajátítását, de az egyik Egyiptomban, természetes úton sajátította el, míg a másik az Egyesült Államokban, intézményesített keretek között. Amikor összehasonlították az azonos idő elteltével megszerzett nyelvtudásukat, akkor azonos nyelvi kompetenciával rendelkeztek.²² Ha a nyelvtanuló kellően motivált, és a tanulás sem kikényszerített, akkor a késői nyelvsajátítás zökkenőmentesen kialakulhat. Korai kétnyelvűség legtöbbször természetes és hozzárendelt módon alakul ki az iskoláskor előtt lévő, kétnyelvű környezetben nevelkedő gyermekek körében.²³

A nyelvtanítás nagyon sokat segíthet a kétnyelvűvé válásban. Jó példák erre a kanadai iskolákban angol nyelvű gyermekeknek oktatott francia kurzusok, vagy a Katalóniában spanyol anyanyelvű gyermekeknek oktatott katalán nyelv. Az Európai Közösség egyre többet tesz annak érdekében, hogy lehetővé tegyék a kisebbséghez tartozó gyermekek állami oktatásba való bekapcsolódását.

Miben mások egy kétnyelvű egyén attribútumai?

Felmerülhet a kérdés, vajon mennyiben mások a kétnyelvű egyének egynyelvű társaiknál. 1960-ig azt tartották, hogy az egynyelvű gyermek körülbelül három évvel előzi meg kétnyelvű társait a verbális és a nonverbális intelligenciatesztekben, és egyre inkább kimutatható az a tendencia, hogy a kétnyelvűség számos előnnyel

²⁰ Barnucz Nóra: IKT-eszközök szerepe az angol nyelv oktatásában. *Educatio*, 28. (2019), 2. 412.

²¹ Navracsics (2010): i. m. 102.

²² Navracsics (2010): i. m. 102.

²³ Navracsics (1999): i. m. 32.

jár. Mivel az agy vér- és oxigénellátottsága nagyobb, ezért az idegi kapcsolatok is hatékonyabbak, ami által csökken a demencia és az Alzheimer-kór esélye, továbbá jobb koncentrációképesség és iskolai teljesítmény alakulhat ki. Mindazonáltal a kétnyelvűeknek sűrűbb az információfeldolgozáshoz szükséges idegsejtekkel és rostokkal telt szövetű szürkeállományuk, különösen a bal féltékében, és különösen azoknál, akik öt éves koruk előtt kezdték meg a második nyelv elsajátítását.²⁴

A kétnyelvű egyénnek a gondolkodása divergens, flexibilis, érzékenyebb a szociális problémákra, és toleráns más kultúrákkal szemben.

Amikor a kétnyelvűek gyakorta váltanak kódot, azáltal az is előfordulhat, hogy az egyik szülővel az egyik, a másik szülővel a másik nyelven kommunikálnak. Mindez azt vonhatja maga után, hogy ugyanúgy érzékelik a maguk körüli változásokat, mint amikor autót vezetnek.²⁵

A csecsemők kapcsán 2009-ben Kovács Ágnes vezetett egy kutatást, amely alapján hét hónapos, születéstől két nyelvnek kitett csecsemőket hasonlított össze egynyelvűekkel. Először a csecsemőknek egy hangjelzést adtak, majd a képernyő egyik oldalán egy bábót mutattak fel. Mindkét csecsemőcsoport megtanult a képernyő azon oldalára pillantani, ahol feltételezte, hogy a bábu fel fog tűnni. Amikor a későbbi próbálkozásokban a bábu a képernyő ellenkező oldalán tűnt fel, akkor azok a babák, akik kétnyelvű környezetnek voltak kitéve, gyorsan megtanultak a másik irányba nézni.

A kétnyelvűség hatása az idősödő korra is kiterjed, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tanulmány, ami 44 spanyol–angol idősödő kétnyelvűt vizsgált meg a San Diego-i University of California neuropszichológusa, Tamar Gollan irányítása alatt. A tanulmány rámutatott arra, hogy a kiemelkedő nyelvtudással rendelkező kétnyelvű egyének sokkal ellenállóbbak voltak az Alzheimer-kór és a demencia tüneteivel szemben, mint mások, azaz minél kiemelkedőbb volt a nyelvtudásuk, annál későbbi korban lépett fel e két betegség.²⁶

Neurolingvisztikai aspektusból tekintve a nyelv, a beszéd létrehozás és -észlelés tekintetében a nagyagyvelő, a kéreg alatti struktúrák, a kisagy és az agyféltekék játszanak fő szerepet. A nyelvelsajátítás az alsóbb agykérgi szinteket veszi igénybe. A beszéd az agy homloki, halántéki és fali lebenyeinek régiójához köthető és a bal hemiszfériumban lokalizálható. A jobb hemiszférium a térlátás, az analóg események feldolgozása, szintetizálása, holisztikus, geometrikus, ösztönös és kreatív aktivitásokért felelős.²⁷

Az 1990-as évektől agyi folyamatokat vizsgáló klinikai eljárásokat alkalmaztak kutatók, ahol műszerek bevonásával (EKP az agy elektromos aktivitását mutatja ki, miközben a kétnyelvű egyén feladatot teljesít, CT, fMRI, MEG és PET) fény derült

²⁴ Navracsics Judit: *Szóaktiváció két nyelven*. Budapest, Gondolat, 2011.

²⁵ Navracsics (2011): i. m.

²⁶ Navracsics (2011): i. m.

²⁷ Borszéki Judit: Activities that have worked well in teaching ESP. In Beatrix Fregan (szerk.): *Success and Challenges in Foreign Language Teaching: International Conference for Language Instructors*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 58.

arra, hogy a jobboldali lebeny ugyanúgy részt vesz a nyelvi feldolgozásban, mint a bal, amelyet a kétnyelvűek körében folytatott afázia kutatások eredményei is alátámasztanak.

A beszédészlelés és -megértés központja a bal félteke Wernicke-mezőben található, míg a beszédprodukciónak a Broca-régióban. Megfigyelték többnyelvű személyeknél, hogy az egyik nyelvben a sérülés után Broca-afázia lépett fel, míg a másik nyelvben Wernicke-afázia, ami egy nyelvűek esetében elképzelhetetlen volt.²⁸ Egyes többnyelvű afáziasoknál a nyelvek tárolása elkülönült, és a korábban tanult nyelv jobban megőrződik agykárosodás esetén, és hamarabb visszaállítható. Az afáziasok gyógyulásmintái közül ugyanakkor előfordul parallel gyógyulás is, amelynek során a beteg két nyelve egyszerre, egy ütemben tér vissza, ez esetben feltételezzük a közös nyelvi tárolást. Arra is volt már precedens, hogy a legutóbb megtanult nyelv jön vissza a leghamarabb és sérül legkevésbé, továbbá az sem ritka, hogy a két nyelv közül az egyik nem is épül fel, és nem tér már soha vissza.²⁹

Valóban flexibilisebb, toleránsabb és más mutatóval rendelkezik a bilingvis egyén? Egy esettanulmány eredményei dióhéjban

A kísérletben részt vevő görög–magyar kétnyelvű egyének baráti társaságot képeztek. A kvalitatív kutatás populációja ötfős, 25 év feletti társaság, amely három férfiból és két nőből állt. Noha a kísérletben részt vevő személyek száma nem reprezentatív, ellensúlyozásképpen kétórás diskurzust rögzítettem és transzkribáltam, majd a nyelv számos szintjén végeztem kvalitatív, összehasonlító adatfeldolgozást a nemek tükrében. Azért választottam a spontán beszéd szekvencia rögzítést, mert a rögzített felvételek pontosabb képet adnak a szóbeli nyelvhasználatról, mivel az informális társalgás keretében kontaktusjelenségeket és nyelvi változókat is figyelemmel lehet kísérni az egyes szinteken. A Bernstein-hipotézissel érvelve, egy spontán diskurzus az egyoldalú, formális adatközlésekkel, interjúkkal és kérdőívekkel szemben figyelembe veszi a beszédhelyzettől függő variálódást, életszerű kommunikációs helyzetet idéz elő, és nem egy mesterséges feladathelyzetet teremt. A kísérletben részt vevő összes kétnyelvű személy – egy kivétellel – egyik vagy mindkét szülője görög anyanyelvű, akik az 1940-es, 1950-es években vándoroltak be Magyarországra a görög polgárháborútól menekülve. A bevándorolt szülők kísérletben részt vevő gyermekei már itt születtek, akiket kora gyermekkortól görög nyelvű impulzusok értek nemcsak az otthonukban spontán, hanem az óvodai és az iskolai nevelésben is, tudatosan, intézményesített keretek között, ahol a görög grammatikát és lexémákat is elsajátíthatták.

²⁸ Navracsics (2011): i. m. 65.

²⁹ Navracsics (2011): i. m. 65.

A hipotézisem az volt, hogy a kétnyelvűek nyelvhasználatában nem jelentkezik olyan arányban a nemek szerinti eltérés, mint az egynyelvűeknél, mivel kora gyermekkortól a két nyelvnek kitett személy viselkedése, nézetei rugalmasabbak és toleránsabbak, mint az egynyelvűeké. Hipotézisem szerint a kétnyelvű környezetben élő emberek jobban képesek alkalmazkodni egymáshoz, és ez a nemek tekintetében is megnyilvánul.

A nyelv különböző szintjeinek aspektusából elemeztem a két nem közötti eltéréseket: a gyorsbeszéd-folyamatok, lexikai, szintaktikai, kommunikatív stratégia és a konfliktuskezelés szintjén. A kommunikatív stratégia szintjén olyan elemekre fókuszálok, mint az indulatszavak, a káromkodást kifejező lexémák, a hümmögés, „ugye” partikula, együttbeszélés, bók, diskurzusjelölők („ilyen”, „olyan”, „tudod”), utasítások, témaváltások, pletykainformációk és a közbevágások gyakorisága. Kétnyelvűekről lévén szó, nem szabad megfélemlíteni a kultúrantropológiai, bikulturális tényezőkről és a bilingvisekre jellemző rugalmasságról sem, amelyek mind befolyásolhatják a kétnyelvű korpusz kevesebb arányú eltéréseit a nemek tekintetében. A toleránsabb viselkedést leginkább a konfliktuskezelésnél tapasztaltam, ahol a viták ellenére a kétnyelvűek esetében a konfliktus nem maradt nyitva, hanem minden esetben megoldódott. A toleránsabb és alkalmazkodóbb attitűd abban is megnyilvánult, hogy a spontán nyelvi megnyilatkozások alatt a kétnyelvű nők folyamatosan részesei voltak a diskurzusnak, nem lettek háttérbe szorítva, nem csendesültek el, hanem folyamatosan gazdagították a hozzászólásaikkal a diskurzus menetét. A szellemi sziporkákban, a vicceselésekben és az ellenkezésben egyaránt részt vettek. Az indulatszavak aránya a kétnyelvű nők és férfiak esetében 20 : 26, vagyis elenyésző különbség tapasztalható náluk, amely aránypár ismét alátámasztja a nemek közötti csekélyebb lingvisztikai eltérés hipotézisét. A kétnyelvűség-kutatók hangsúlyozzák továbbá a kifinomultabb metanyelvi tudatosságot, a kreativitást, az etnikai toleranciát, a kommunikációs hatókör tágulását, az érzelmi alkalmazkodóképességet és a bilingvis egyének gazdag személyiségét. Ezek az attribútumok kétnyelvű korpuszomban a nyitottságban, az együttműködő magatartásban, a kreativitásban és az érzelmi alkalmazkodóképességben egyaránt megnyilvánultak. Együttműködők abból a szempontból, hogy a kétnyelvű férfi beszélők nem nyomták el a nőket az interakció során, hagyták őket is érvényesülni és manifesztálódni. Az érzelmi alkalmazkodást azokban a hozzászólásokban tapasztaltam, ahol az ugratások ellenére a beszélők belátták, hogy „fájdalmat okoztak” és egyetértésükről adtak tanúbizonyságot.³⁰ A kreativitásukat az olyan két nyelvből összegyűrt kifejezések is fémjelzik, mint:” (Σιδηροδρόμο) (jelentése vasútállomás, téves összetétellel, más szó analógiájára), (Φαρμακό) (jelentése gyógyszertár helytelenül), a „készségítő” vagy a „felhúzta az állát” kifejezések. A hipotézisben megfogalmazott, várhatóan kevesebb nemek közötti lingvisztikai diszkrepancia a kétnyelvű korpuszban beigazolódott

³⁰ Ürmösné Simon Gabriella: Hungarian–Greek communicative strategies in respect of gender. In *Mental procedures in language processing*. Budapest, Tinta, 2012. 280–290.

a gyorsbeszéd-folyamatok, a pozitív töltetű jelzők, az indulatszavak, a szintaktikai hibák, a bókók, a közbevágások, az együttbeszélések a témaváltások és a konfliktuskezelések kimenetele kapcsán egyaránt.

A bilingvizmus természetes velejárója a kódváltás

A kétnyelvűség kapcsán nem szabad megfeledkeznünk a két- és többnyelvűség természetes velejárójáról, a kódváltásról sem. A kódváltás olyan jelenség, amely két vagy több nyelvváltozó használata ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belül.³¹ A kódváltás kiváltó okai lehetnek lingvisztikai, érzelmi, szociális és pszichológiai tényezők egyaránt.

A pszichológiai okok kapcsán a kódváltás több okból is megtörténhet egy diszkurzus folyamán, így történhet fáradtság, különleges téma, vicceselés, obszcenitás, udvarlás, izgatottság, idegesség esetén, illetve akár a hallgatóság megtévesztése céljából is.

Ha képen látja a gyerek a szemüveget, amelyet a német anyja rajzolt, akkor a *brille*, ha az igazi szemüveget látja az olasz apán, akkor az *occhiali* szót ejti ki. Volterra³² az *occhiali* és *brille* lexémának a váltakozását emeli ki a személyhez kötött kódváltás használatára példaként, amely kifejezéseket egy gyermek attól függően használta, hogy az olasz vagy a német szülővel kommunikált. Nemhez kötött kódváltásról beszélhetünk abban az esetben, amikor az „egy szülő – egy nyelv” elv konzekvens használata során az anya magyarul, a walesi apa angolul beszélt gyermekéhez, és az Egyesült Királyságba való kiutazásuk során a magyar gyermek magyarul kezdett kommunikálni a walesi nagymamával, mivel édesanyja magyarul beszélt vele. Ebben a felállásban az ő gyermekkori olvasatában az állt, hogy a nőekkel magyarul kell kommunikálni. Amikor a beszélő nyomatékosítani vagy hangsúlyozni akar valamit, abban az esetben is válthat kódot. Például szolgál erre a Jersey Cityben élő Puerto Rico-i stratégia, amikor is az anya akkor vált kódot angolra, amikor rövid tanácsot ad vagy mérges.³³ A kódváltás témához is köthető, például a mexikói amerikaiak esetében, akik ha pénzről beszélnek, mindig átváltanak spanyolról angolra.³⁴ Egy bilingvis személy nemcsak az egy szülő – egy nyelv elv alapján sajátíthatja el, és a későbbiekben használhatja a nyelvet, hanem emberi külső – haj, bőrszín – alapján is választhat kódot. Burling³⁵ fia például garo nyelvre váltott át, amikor egy indiai idegennel beszélt. Amikor egy magyar–grúz gyermek grúzul szólít meg egy

³¹ Grosjean (1982): i. m. 234.

³² Virginia Volterra – Traute Taeschner: 1978. *The acquisition and development of language by bilingual children*. *Journal of Child Language*, 5. (1978), 2. 311–326.

³³ Gerard Hoffman: Puerto Ricans in New York: A language-related ethnographic summary. In Joshua A. Fishman – Robert L. Cooper – Roxana Ma Newman et al.: *Bilingualism in the Barrio*. Bloomington, Indiana University Press, 1971. 146.

³⁴ Grosjean (1982): i. m. 170.

³⁵ Robbins Burling: Proto-Bodo. *Language*, 35. (1959), 3. 433–453.

cigány házaspárt, akkor ugyancsak a külső jegyek alapján vált kódot.³⁶ A saját korpuszomban a görög–magyar kétnyelvűek az elmondásuk szerint az alábbi okokból váltottak kódot:

- „Akkor váltok kódot, amikor egy »belső hang«, és »belső indíttatás« arra sarkall.” – Diamandoula;
- „Kódváltást leginkább akkor alkalmazok, ha nem akarom, hogy mások értsék, például kínos helyzetben, ha egy ruhadarab a nem megfelelő módon áll egy családtagomon, akkor görögül közlöm.” – Eleni;
- „Kódot szövegkörnyezettől és a beszélőktől függően váltok. Ha valamit nem tudok az egyik nyelven, akkor azt a másikon folytatom.” – Nikos.³⁷

A saját korpuszomban az alábbi típusú kódváltásokat tapasztaltam a fent említett példák kapcsán: lexémán belüli kódváltás: (λίρα)-ást – vendégnyelvű betét bázisnyelvű toldalékkal –, vagy mondaton belüli: akkor (μέχρι τι ώρα), mondatrészek közötti: (Σαν το φως, όπως ο ήλιος και η γη και) (Mint a fény, ahogy a nap és a föld és) árad belőle a szivárvány fénye, vagy mondatok közötti: Olyan ismerős (Αυτό το όνομα είναι πολύ γνωριστό). (Ez a név nagyon ismerős).

Néha maguk sem találták a megfelelő szót, miközben a kétórás diskurzus bázisnyelve a magyar, a vendégnyelve pedig a görög volt, amelyre példa az alábbi anekdota is: „Nem madártej, hanem (πουλί-γάλα) (madár-tej). Szegény apám mondta az anyámnak, hogy – anyám kedveskedni akart és mondta, hogy –: »Mit főztek neked, Aposztolosz?« »Madárnak a tejét.« és anyám csinált madártejet.” Az én apám utálta a tejet is; tehát rosszul volt és akkor nagy örömmel várta az anyám. „Mi ez?” – „Hát madártej!” – Nikos. „Régen, kiskoromban lazán azt hittem, hogy megfejik a kanárit.” – Alekos.³⁸

Identitástudat

A 20. században a nemzeti identitás és a nyelv kapcsolatában nagy változások köszöntöttek be. Megváltozott a nemzetállamok hagyományos identitása az európai uniós tagállamok tekintetében, megjelent az „európai identitás” fogalma, és a gyors információáramlás következtében interaktívabb lett a világ. A globalizáció tekintetében nemzetközi szinten konvergenciát tapasztalhatunk az angol mint *lingua franca* (kevert közvetítő nyelv) térhódításával, ugyanakkor nemzeti szinten divergenciának lehetünk szemtanúi a kisebbségi nyelvek újraeledésével, lásd rétoromán, fríz, baszk, walesi, katalán. A rokonságtól, a nyelvtől, a kultúrától, neveltetéstől,

³⁶ Ürmösné Simon Gabriella: *Egynyelvűek, és görög–magyar kétnyelvűek kommunikációjának összehasonlító elemzése a nemek tükrében*. In Szabó Csaba (szerk): *Studia Doctorandorum Alumnae I*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 341–623.

³⁷ Ürmösné Simon (2020): i. m. 426.

³⁸ Ürmösné Simon (2020): i. m. 426.

társadalmi elfogadottságtól és fizikai külsőtől is függ a kétnyelvű identitástudata. Előfordulhat, hogy a kétnyelvű mindkét vagy csak az egyik kultúrához tartozik, netán egyikhez sem. Az ideális eset az, ha mindkettő kultúrához tartozik, így nem válik a kirekesztés áldozatává. A divergencia és a konvergencia az identitástudatban olyan érzéseket implikál, mint:

- „Más ember vagyok, amikor finnül, németül és angolul beszélek.”
- „Amikor oroszul beszélek, mintha megfiatalodnék, lazább és bátrabb leszek, sokszor megnő az önbizalmam is.”
- „Finnül nagyon szórakoztató és elég szarkasztikus tudok lenni. Németül nem megy.”
- „Érzem, hogy nem tudok olyan pontos lenni, mint ahogy szeretném.”
- „Be kell vallanom, hogy kisebbségi komplexusom van, amikor németül beszélek. Bizonytalanabb vagyok, és mindent sértésnek veszek. A finn főnököm miatt sosem érzem magam nullának, vagy hülyének, a német miatt mindig!”
- „Nagyon szürke a személyiségem, amikor a másik nyelvet használom. Legálábbis az érzelmi szinten teljesen más embernek érzem magam. Nem vagyok egész, amikor a második nyelvet használom. Még a hangszínem is más, a finn mélyebb, meggyőzőbb.”
- „Úgy éreztem magam, mint aki süketnéma.”
- „Úgy éreztem magam, mint egy üvegburában. Körülöttem az emberek tátogtak, és én semmit sem értettem.”
- „Láthatatlan és névtelen akartam lenni, hogy senki se mutogathasson rám és senki se mondhassa: »Te más vagy és nem tartozol ide. Ez az ország nem fogad be magáénak.«³⁹
- „Magyar vagyok görögben, görög vagyok magyarban.” – Nikos.
- „Ünneplem a március 25-i görög felszabadulás ünnepét, a január 6-i pitavágás ünnepét, a görög húsvétot és pünkösdöt, továbbá az augusztus 15-i Szűzanya ünnepét is.” – Diamandoula.
- „Ünneplem a Vasilopita-vágás napját, az „Oxi” októberi ünnepét és a görög húsvétot egyaránt. Görögországban, ha görög zenét hallok egy tavernában, a cipőmet elhajítva táncra perdülök, és ekkor még a megjelenésem és a viselkedésem alapján görögnek azonosítanak. De amint elkezdek görögül kommunikálni, a beszédstílusomból azonnal külföldiként azonosítanak a görögök.” – Eleni.
- „Tanítónő lévén a magyar szülők előszeretettel íratják be hozzám az iskolába a gyermekeiket, mert érzik bennem a görögökre jellemző közvetlenséget, vidámságot és temperamentumot. Más értékeket is közvetítek a magyar gyerekeknek azáltal, hogy kevésbé merev vagyok tanárként, és nem állok meg a problémáknál, hanem továbblépek.” – Eleni.

³⁹ Navracsics (2010): i. m. 102.

- „A görögökre jellemző tüzes vitákat, ellenkezést és ugratásokat is magaménak vallom, amire nem tudatosan szocializáltak a szüleim, hanem automatikusan hoztam a családomból.” – Diamandoula.
- „Hiába Magyarországon születtem, és csak apám görög, 90%-ban akkor is görögnek tartom magam.”⁴⁰

Következtetések

A tanulmány dióhéjban mutatta be a kétnyelvűség diszciplínáját, amely során betekintést nyerhettünk a kétnyelvűség történetébe, különböző vizsgálatokba, a bilingvis egyén eltérő sajátosságaiba, szemben a monolingvis egyénnel, a kódváltások eredetébe, a nyelvsajátítás fiziológiás életkori sajátosságaiba, valamint a kétnyelvűek identitástudatába. Számos példán keresztül láthattuk, hogy egy adott országon belül is nem egy, hanem akár 850 nyelv is színesítheti a társadalmat.

Mivel a két- vagy többnyelvűség mára már nem marginális kérdés, a kutatása nagyon fontos mind az agyi reprezentációk, mind a bilingvis egyének viselkedése és kommunikációja kapcsán egyaránt. Nem mindegy, hogy a mindennapi életük folyamán milyen megítélésben részesülnek ezek az emberek, nem részesei-e nyelvi genocídiumnak, nem kerülnek-e peremhelyzetbe, vagy nem sértik-e az emberi méltóságukat. A *nyelvpolitikának* ezen a téren döntő szerepe van. Fontos továbbá kutatni a bilingvisek viselkedésmódját és diskurzusait egyaránt, annak érdekében, hogy megérthessük a reakciójukat, kódváltásaikat, és semmiképpen ne tulajdonítsuk akár a kódváltásokat, akár a kevert nyelvi használatot anomáliának vagy helytelen nyelvhasználatnak, hiszen mindez a kétnyelvűség természetes velejárója. Ezek az egyének ebből fakadóan is érdekesekek, színesebbek, és hozzájuk magukkal a bi- vagy multikulturális hagyományokat és értékeket, valamint képesek többszínű szemüvegen keresztül vizsgálni a körülöttük lévő világot.⁴¹ Ahhoz, hogy jobban megérthessük ezeket az egyéneket, valamint megóvjuk őket bárminemű kirekesztéstől, fontos, hogy a kutatók foglalkozzanak velük. A kutatásuk hasznunkra lehet abban is, hogy nyomon követhessük akár a kora gyermekkori nyelvsajátításukat, amely által *nyelvpedagógiai* szempontból segíthetünk más nyelvtanulóknak is. Megszívlelendő viszont, hogy kutatásuk során a kultúrantropológiai vonatkozásokat mindig tartsuk szem előtt. *Oktatáspolitikai* szempontból sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a nyelvtanulási folyamat sok esetben nem éri el a kívánt szintet, és az *EU-tagállamok* közül nem állunk az élen az idegennyelv-tudás szempontjából, továbbá a diplomaszerezés elengedhetetlen be- és kimeneteli követelménye a középfokú állami

⁴⁰ Viorcia Marian, Henrike K Blumenfeld, Margarita Kaushanskaya (2007): *The Language Experience and Proficiency Questionnaire (LEAP-Q): Assessing language profiles in bilinguals and multilinguals*. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 50 (4), 940–967. Ürmösné Simon (2020): i. m. 426.

⁴¹ Nagy György: Towards intercultural competence: A model-based framework for improving ESOL learners' cultural content knowledge. In Freda Mishan (szerk.): *ESOL provision in the UK and Ireland: Challenges and opportunities*. Bern, Peter Lang. 2019. 341–360.

nyelvvizsga. A téma nagyon aktuális Magyarországon, nemcsak a fenti indokok miatt, hanem nyelvészeti szempontból is, mivel láthatjuk, hogy nyelvtanárként, illetve szülőként másként tudunk hozzájárulni a gyerekkorú, és másként a felnőtt korú nyelvtanulók lexikonának kiépítéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barnucz Nóra: IKT-eszközök szerepe az angol nyelv oktatásában. *Educatio*, 28. (2019), 2. 403–414. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.2.14>
- Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- Borbély Anna: *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben*. Budapest, L'Harmattan, 2014.
- Borszéki Judit: Activities that have worked well in teaching ESP. In Beatrix Fregan (szerk.): *Success and Challenges in Foreign Language Teaching: International Conference for Language Instructors*. Budapest, Nemzeti Közszerületi Egyetem, 2014. 55–64.
- Burling, Robbins: Proto-Bodo. *Language*, 35. (1959), 3. 433–453. Online: <https://doi.org/10.2307/411231>
- Farkas Johanna: A fejlődéslelektan alapvető kérdései. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2. (2018), 97–110.
- Farkas Johanna: A kötődés szerepe és jelentősége a személyiségfejlődésben. *Határrendészeti Tanulmányok*, 14. (2017), 3. 97–116.
- Fodor István: *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest, Balassi, 2001.
- Földes Csaba: Nyelvi sokféleség: koncepciók és manifesztációk. In Bátyi Szilvia – Lengyel Zsolt (szerk.): *Bilingualism: Hungarian and non-Hungarian context. Studies in honor of Judit Navracsics*. Veszprém, Pannon Egyetem, 2020. 81–90.
- Grosjean, François: Another view of bilingualism. In Richard J. Harris (szerk.): *Cognitive processing in bilinguals*. Amsterdam, Elsevier, 1992. 51–62. Online: [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(08\)61487-9](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(08)61487-9)
- Grosjean, François: *Life with two languages. An introduction to bilingualism*. Cambridge MA, Harvard University Press, 1982.
- Hoffman, Gerard: Puerto Ricans in New York: A language-related ethnographic summary. In Joshua A. Fishman – Robert L. Cooper – Roxana Ma Newman et al.: *Bilingualism in the Barrio*. Bloomington, Indiana University Press, 1971. 20–76. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1969.tb04580.x>
- Lenneberg, Eric H.: *Biological Foundations of Language*. New York, John Wiley and Sons, 1967. Online: <https://doi.org/10.1080/21548331.1967.11707799>
- Locke, John L.: *The child's path to spoken language*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1993.
- Mátyás Szabolcs: *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Debrecen, Mátyás Szabolcs és Társa, 2020.
- Marian, Viorica, Henrike K Blumenfeld, Margarita Kaushanskaya (2007): The Language Experience and Proficiency Questionnaire (LEAP-Q): Assessing language profiles in bilinguals and multilinguals. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 50 (4), 940–967. Online: [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2007\)067](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2007)067)
- Nagy György: Towards intercultural competence: A model-based framework for improving ESOL learners' cultural content knowledge. In Freda Mishan (szerk.): *ESOL provision in the UK and Ireland: Challenges and opportunities*. Bern, Peter Lang, 2019. 341–360. Online: <https://doi.org/10.3726/b13398>
- Navracsics Judit: *A kétnyelvű gyermek*. Budapest, Corvina, 1999.
- Navracsics Judit: *Egyéni kétnyelvűség*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2010.
- Navracsics Judit: *Szóaktiváció két nyelven*. Budapest, Gondolat, 2011.

Ürmösné Simon Gabriella: Hungarian–Greek communicative strategies in respect of gender. In *Mental procedures in language processing*. Budapest, Tinta, 2012. 280–290.

Ürmösné Simon Gabriella: A bilingvizmus pszicho- és neurolingvisztikai aspektusai, határtudományai, és oktatáspolitikai szerepe. *Magyar Rendészet*, 14. (2014), 2. 117–125.

Ürmösné Simon Gabriella: Egynyelvűek, és görög–magyar kétnyelvűek kommunikációjának összehasonlító elemzése a nemek tükrében. In Szabó Csaba (szerk): *Studia Doctorandorum Alumnae I*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 341–623. Online: <https://doi.org/10.23715/SDA.2020.2.3>

Volterra, Virginia – Traute Taeschner: The acquisition and development of language by bilingual children. *Journal of Child Language*, 5. (1978), 2. 311–326. Online: <https://doi.org/10.1017/S0305000900007492>

ABSTRACT

Multicolour Language Use around Countries and Worldwide in the Framework of Bilingualism and Multilingualism

Gabriella SIMON ÜRMÖSNÉ

Have you heard that solely in Africa, 2,035 languages were registered by the researchers, out of which 525 are owned by Nigeria, which is the most diverse state of all? According to the figures of the UN, the 249 countries owe 7,000 languages. Considering these data, the researches on bilingualism and multilingualism cannot be questionable, and the mapping of this field is not regarded a marginal question, and the same regards the researches on the attributes of the bilingual and the multilingual individuals, their code switching and sense of identities. The study also reveals, at what age the acquisition of a language is recommended, what positive competences a bilingual individual possesses, and provides us an insight, in a nutshell, into the sense of identity of the population of a Greek-Hungarian case study.

Keywords: *bilingualism, language acquisition, Greek-Hungarian case study, code switching, sense of identity*